

Реєстрація

номер

дата

підпис лаборанта кафедри

Рекомендовано до захисту

підпис наукового керівника

ініціали, прізвище наукового керівника

Результат захисту

оцінка

дата захисту

Голова ЕК

підпис

ініціали, прізвище

Члени ЕК

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

підпис

ініціали, прізвище

Секретар ЕК

підпис

ініціали, прізвище

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	
1.1. Фактори впливу на формування політичної культури молоді України.....	
1.2. Місце та сутність електоральної поведінки молоді в системі виборчого процесу.....	
1.3. Основні підходи до вивчення моделей електоральної поведінки.....	
РОЗДІЛ II. ОСНОВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ВИБОРУ НАСЕЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ.....	
2.1. Електоральна диференціація території України.....	
2.2. Ключові тенденції факторів політичних орієнтацій молоді України.....	
РОЗДІЛ III. ВИЗНАЧЕННЯ ЧИННИКІВ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ.....	
3.1. Визначення методології дослідження.....	
3.2. Дослідження політичних установок, види та особливості дослідження.....	
3.3. Результати дослідження.....	
3.3.1 Кількісне дослідження.....	
3.3.2 Якісне дослідження.....	
3.4. Опис вторинного дослідження.....	
ВИСНОВКИ.....	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	
ДОДАТОК 1.....	

Вступ

Нинішнє українське суспільство, яке потребує появи у політиці нових облич та певних значних змін. Звідси випливає потреба приходу у політику громадян політично грамотних, креативних, амбітних, з досить високим рівнем національної самосвідомості, патріотів які б могли принести нові якісно позитивні зміни у політичну ситуацію країни. У свою чергу, студентство складає чисельну групу населення, які готуються не тільки до професійного майбутнього, а й до виконання певних функцій у суспільстві. Саме нинішнє покоління студентства складає майбутню платформу для політичних змін. Саме від цих індивідів залажать політичні процеси та добробут країни в майбутньому. Тобто така недооцінена в плані політичної зацікавленості когорта населення насправді є важливим ресурсом держави. Тому варто дивитись на студентство як на потенціал, який під впливом різних причин та чинників може активізуватись та почати впливати на політичну ситуацію в Україні та її регіонах. Саме дослідження питання політизації молодих людей, чинників які формують їхню політичну активність буде описано у даній роботі.

Метою мого дослідження – є визначення чинників які впливають на електоральну поведінку сучасної студентської молоді.

Завдання:

- Виявити основні чинники, які впливають на електоральну поведінку студентської молоді
- Знайти причини низької зацікавленості молоді в політиці;
- Охарактеризувати ставлення сучасної молоді до політики в цілому, до політичних діячів та подій
- Проаналізувати сучасну студентську активність, пояснити низьку явку на виборах.

Об'єктом дослідження є представники студентської молоді різних ВНЗ м.Києва віком від 18 до 22 років

Предметом дослідження виступають самі установки, як чинник електоральної поведінки.

Робота складається з трьох розділів, в яких теоретично описана дана тема, описано дослідження та його результати, вторинне дослідження, загальні висновки та список використаної літератури.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

1.1. Фактори впливу на формування політичної культури молоді України

Зміни у політичній культурі суспільства можуть здійснюватися трьома шляхами. Перш за все – це підтримка та збереження існуючої політичної культури, де доросле покоління є для молодшого контролером за дотриманням процесу передачі норм та поглядів. Другий шлях полягає у перетворенні та переробці політичної культури, що зумовлено змінами, які відбуваються в усіх галузях суспільного життя. Головними агентами тут уже є партії та державні ЗМІ. Третій шлях реалізації суспільного рівня політичної соціалізації полягає у створенні нової політичної культури. Цим шляхом ідуть ті країни, які набули можливості самостійного вибору економічної та політичної моделі розвитку. Нині відбувається переосмислення того матеріалу, що був засвоєний сучасною молоддю (це категорія, чий вік перевищує 20 років) з дитинства, або процес ресоціалізації [галактіонова, с. 73].

Існує достатня кількість підходів до класифікації факторів формування або трансформування політичної культури. На нашу думку, достатньо виокремити внутрішні та зовнішні фактори, та дати характеристику кожному з цих елементів.

Внутрішні фактори:

- вплив найближчого оточення (родина, навчальні заклади, групи однолітків, трудовий колектив);
- тип того місця, де людина мешкає постійно;
- особливості психології людини.

Зовнішні фактори:

- ЗМІ;
- ідеологія;

- державний лад;
- тип економічних відносин;
- освіта;
- масова національна культура;
- державна молодіжна політика;
- громадянська освіта.

Розглянемо детальніше дію деяких з цих факторів. У контексті загальних аспектів теорії соціалізації фактори впливу, що нами розглядаються, можуть ще називатися агентами. Так називають джерела, з яких ми щось дізнаємося про політику. Різні агенти діють по-різному і на різні ділянки наших цінностей. Спеціалісти розглядають вплив цих факторів як процес засвоєння соціально-політичного досвіду під час спілкування [шуст]. Ми можемо пізнавати світ політики шляхом спілкування з певною кількістю агентів, але серед них є кілька особливо важливих – сім'я, школа, групи ровесників [бебик].

Становлення людини як суб'єкта політичного процесу починається в колі родини. Дорослі члени родини передають дитині не тільки певні політичні погляди, а й зразки політичної поведінки. Про це говорили Девід Істон та Дж. Денніс у своїй теорії про механізм «дифузної підтримки» [Галактіонова, с. 74].

Освітні заклади подекуди намагаються сформувати громадянина прямим шляхом через заняття суспільствознавством або в непрямий спосіб через матеріал на уроках історії чи літератури. Також тут відбувається спілкування з групами однолітків та вплив зразків поведінки, думок учителя на учнів.

Важливо, де живе й навчається молода людина: чи в невеликому селищі, чи в столиці або обласному центрі, де є високою динаміка соціального росту. Чим вищий рівень урбанізації, тим швидше та ефективніше відбувається процес соціалізації. Надалі соціальне середовище буде впливати на формування родини, професійної кар'єри, стилю життя. Річ

у тім, що мешканці столиць дуже відрізняються від мешканців інших типів поселення, та й становище корінних мешканців і мігрантів теж різне. Розвиток соціальної галузі, розташування навчальних закладів, забезпечення житлом у різних типах поселення створюють нерівні можливості та умови життєдіяльності [Балакірева].

Групи однолітків мають великий вплив на формування смаків і поглядів підлітків, але вони дуже різноманітні за обсягом та результатом свого впливу. Більшість таких груп не мають на меті обов'язкове зацікавлення політикою. Хоча молодь, яка вже трохи залучена до світу суспільної активності, може діяти разом у цьому напрямку, що сприятиме подальшому політичному розвитку членів цієї групи. Не можна не враховувати локальних умов зростання людської особистості в родині та найближчому оточенні. Саме через них відбувається процес засвоєння політичних ролей. Водночас інститути соціалізації (сім'я, школа, оточення) можуть діяти по-різному, дисонувати між собою [Галактіонова].

Важливим також є політичний вибір людини. Вибір політичної орієнтації для кожного конкретного індивіда лише в деяких випадках може розглядатись як випадковий або єдиноразовий акт. Форми цього процесу можуть міститися між двома «крайніми» типами. Один з них – стабільно-еволюційний. Він відповідає відносній стабільності соціально-економічного становища, а також порушуваний лише ситуаційними кризами стабільності суспільно-політичної системи. Другий тип – дискретний процес змін в індивідуальній політичній орієнтації. Він відбувається в умовах різких економічних, політичних та культурних зрушень у суспільстві або в становищі індивіда. Але ні вплив ситуації, ні маніпуляція не можуть бути монопольними факторами формування індивідуальних та групових орієнтацій. Вибір орієнтації – це результат взаємодії цих факторів з потребами та мотивами людини. А от ідентифікація індивіда з великою групою людей у будь-якому суспільстві є потужним фактором політичного вибору. Багато людей роблять свій вибір на підставі власних переконань. Ці

переконання виникли під впливом якихось глибинних психічних рис особистості або умов політичної соціалізації. Найпоширенішим є вибір за допомогою інтуїтивно-чуттєвого механізму [Гедікова]. На формування політичного вибору можуть впливати не тільки чинники психологічного характеру, що були детально розглянуті вище, а й соціального також. Наприклад, освіта, рівень зайнятості, регіональний чинник, місце проживання (село чи місто), політичні погляди тощо. «Найсильнішими» є, з одного боку, потреби та інтереси людей, з іншого – цінності, засвоювані в процесі соціалізації та під впливом різноманітних ідеологій. Більший або менший вплив на вибір мають особисті мотиви, мотиваційні та когнітивні елементи, групові та рольові ідентифікації. Таким чином, психологічні та соціальні фактори є взаємозв'язаними в контексті впливу на формування політичної культури молоді.

Важливими зовнішніми факторами ми вважаємо такі фактори, як молодіжна політика держави та громадянська освіта. Молодіжна політика є одним з видів внутрішньої політики держави. Зважаючи на ті зміни, що відбулись у політичній системі України протягом останніх десяти років, можна стверджувати, що змін зазнав і цей напрямок внутрішньої політики. Молодіжна політика незалежної України відрізняється доволі помітною відстороненістю від конкретних потреб молодого громадянина в межах концепції державного розвитку. Хоча буквально за останні два роки були спроби її більшої популяризації серед молодого населення та активнішого запровадження. У нашій країні молодіжна політика для своєї реалізації має достатню для демократичної країни базу. Єдине, що від неї вимагається, це доцільність та ефективність заходів, що здійснюються в її межах. Головними серед них повинні стати, наприклад, такі: здійснення конкретної функції держави відносно молоді – соціалізуючої, виховної, формування майбутнього свідомого громадянина своєї держави, тобто все те, що стосується напрямку громадянської освіти [Галактіонова, с. 78].

У центрі уваги має бути формування політичної культури молоді. Саме вона визначає тип політичної поведінки майбутнього дорослого члена суспільства, його погляди, орієнтації та цінності. Не слід забувати, що молоде покоління (на відміну від дорослих осіб, котрі стриманіше реагують на проблеми сьогодення), яке до певного часу виховувалося на ідеї світлого майбутнього, втрачає тепер духовні орієнтири, відбувається зниження рівня культурних потреб, настає так звана «криза ідеалів». Тому українська молодь не може й не повинна лишатися за межами політики, оскільки рішення дорослого покоління впливають на майбутнє молодих людей.

Таким чином, включаючи молодь у систему суспільних відносин, суспільство змінюється саме: процес соціалізації переростає у процес оновлення суспільства. У свою чергу, змінюючи суспільство, молодь змінюється сама, включаючись у суспільний механізм. Успішною умовою політичної соціалізації є зміна поведінки особи відповідно до потреб суспільства. В Україні помітною є проблема, коли надто багато громадян, особливо молодих, виявилось психологічно не готовими до розбудови своєї держави. На сьогодні ми не спостерігаємо того «вибуху» патріотизму, національної самосвідомості, який би став консолідуючим фактором економічного, політичного, духовного відродження, на базі якого формувалася б нова генерація громадян.

1.2. Місце та сутність електоральної поведінки молоді в системі виборчого процесу

Право вільно обирати народом своїх представників у владі, та впливати на політичну спрямованість уряду є без сумніву фундаментальною складовою демократії. Сьогодні без вільних, чесних, регулярних виборів, на яких громадяни мають можливість виражати власну волю, неможливо уявити жодну цивілізовану країну світу. Мільйони людей, незважаючи на залякування та переслідування, віками захищали та відстоювали своє право обирати та бути обраними. Стаття 21 Загальної Декларації Прав Людини ООН 1948 року наголошує, що воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування [декларація].

На міжнародному рівні виборчий процес регламентується рядом документів, в яких закріплені норми міжнародного права, актами міжнародних організацій. Так окрім вже згаданої Загальної декларації Прав Людини, стандарти демократичних виборів закріплені також у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 р., Конвенції про заборону всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р., Європейській Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Декларації Міжпарламентського союзу «Про критерії вільних і чесних виборів» 1994 р., Документі Копенгагенської наради Конференції з людського виміру Наради з безпеки та співробітництва у Європі (сьогодні – ОБСЄ), прийнятому 29 червня 1990 р. Крім цього варто згадати Європейську комісію «За демократію і право», більш відому як Венеціанська Комісія, яка 19 жовтня 2002 року затвердила Кодекс належної практики у виборчих справах. Хоча положення таких актів прийнято відносити до так

званого «м'якого права», так як вони носять в основному рекомендаційний характер, Україна, як член Ради Європи, повинна прагнути до імплементації даних норм у національне виборче законодавство [богашева, с. 29].

Стосовно виборчого законодавства безпосередньо всередині нашої країни, то тут існує ряд проблем. В першу чергу це пов'язано з тим, що інститут виборів є найбільш нестабільним у конституційному законодавстві України. За роки незалежності склалась тенденція вносити зміни до закону напередодні самих виборів, оскільки це не обмежено іншими нормами права. Така негативна практика мала місце фактично напередодні проведення усіх виборів, особливо при виборах народних депутатів України. Звісно ж постійна зміна «правил гри» дестабілізує політичну систему та має негативний відбиток на процедурі проведення демократичних виборів. Тому створення стабільного системного виборчого законодавства потребує додаткового фундаментального доопрацювання.

Можна без сумніву стверджувати, що вибори є ключовою складовою політичного процесу як в Україні, так і за її межами. Визначальною характеристикою партисипації громадян у політичному житті країни є саме участь у виборах. Для того, щоб стати повноцінним учасником політичного життя країни, сформуватись як громадянин із власними позиціями та орієнтаціями, сучасна молодь повинна пройти політичну соціалізацію. Ф. Ільясов визначає політичну соціалізацію, як процес включення індивіда в систему владних відносин та структур [ільясов, с. 17]. Поступово засвоюючи соціальні норми в рамках певних інститутів, усвідомлюючи власний статус та роль, визначаючи своє місце в соціальному просторі та формуючи власні соціально-політичні орієнтації, людина проходить етапи політичної соціалізації. Завершальним етапом є здійснення та реалізація певних форм політичної поведінки. Саме поняття «політична поведінка» має декілька визначень. Відома російська дослідниця О. Мелешкіна, говорить, що часто для опису політичної поведінки використовують такі поняття, як «політична участь», «політична активність», «політична діяльність». Варто погодитись

з нею в тому, що подекуди ці поняття помилково не розмежують. В зарубіжних джерелах для позначення політичної поведінки використовують термін *political behavior* (іноді *action*). О. Мелешкіна пропонує визначити політичну поведінку, як суб'єктивно вмотивований процес, в якому знаходить місце той чи інший вид політичної діяльності. Разом цим під політичною діяльністю розуміється вся сукупність форм діяльності політичних акторів, обумовлених прийняттям певної політичної позиції та пов'язаних із досяганням цілей та реалізацією владних інтересів [мелешкіна, с.1 52].

Український дослідник А. Литовченко пропонує тлумачити політичну поведінку як процес взаємодії індивідів і груп з різними проявами політичної реальності. До політичної поведінки належать різні форми політичної участі, політичної активності або пасивності, а також голосування [словник, с. 294]. Якщо перше визначення більше акцентує увагу на процес отримання певного особистого результату для суб'єкта політичної діяльності, то друге охоплює більш широкий спектр суспільного буття та краще ілюструє багатогранність даного явища.

Деякі автори вважають, що політична поведінка може розглядатися як будь-яка форма участі в здійсненні влади або, навпаки, у протидії владі. Отже ключовим елементом політичної поведінки є політична участь, яка в першу чергу зосереджується на діяльнісному компоненті.

Справжнє зародження політичної участі велика кількість дослідників пов'язують із трансформаціями традиційного суспільства, що відображені у теоріях модернізації. С. Хантінгтон у своїх дослідженнях в рамках даних теорії, зазначав, що ріст політичної участі власне у традиційних суспільствах детермінується змістом процесів політичної модернізації. Тобто посилення політизації стає наслідком залучення груп населення, які раніше були поза суспільним життям, до модернізаційних процесів. Відбувається зростання рівня політичної свідомості серед широких мас населення, нові соціальні групи стають все більше брати участь в політичному житті [сав'як].

Якщо розглянути, що власне собою переставляє політична участь, то український науковець Е. Ключенко зазначає, що здебільшого дослідники розглядають її як різновид поведінки, або стосунків індивідів в політиці. При цьому варто уточнити, що мова йде або про участь тільки в санкціонованому, легітимному політичному процесі, або в політичному житті в більш широкому розумінні, охоплюючи також несанкціоновані, а інколи і насильницькі дії [ключенко]. Тому, враховуючи даний аспект, у західній соціології розмежовують два типи політичної участі.

1. Перший тип називають «конвенціональна участь». Він передбачає участь у так званій легітимній політичній діяльності в ситуації стабільної політичної системи, тій, що не порушує нормальний перебіг демократичних процесів.

2. Другий тип – «не конвенціональна», або як її називають ще протестна участь. Її характерною особливістю є те, що вона не є частиною повсякденного, стабільного політичного процесу, а відбувається в умовах політичної кризи. Вносить дестабілізацію та створює певний рівень соціальної напруги [ключенко, с. 7].

Якщо однією з форм політичної поведінки є політична участь, то в свою чергу наймасовішою формою останньої є участь електоральна, яка набуває певних моделей електоральної поведінки. Саме поняття «електоральна поведінка» є багатофакторним, та трактувалось з різних позицій. Найчастіше в його зміст вкладалась участь в голосуванні. Тому електоральну поведінку можна віднести до конвенціонального типу політичної участі. На думку одного з класиків української електоральної соціології О. Вишняка електоральна поведінка – це зумовлена певними установками та умовами діяльність громадян, спрямована на реалізацію виборчих прав (включаючи і право не брати участі у виборах) [пилипенко, с. 330].

Однак варто наголосити, що в цьому визначені втрачено власне чинники та детермінанти, які перетворюють діяльність на постійний процес.

Поведінка виборця включає накопичення та аналіз інформації, прийняття рішення, які вже потім знаходять своє відображення у акті вибору. Отже електоральну поведінку варто розглядати не просто як синонім діяльності, а піддавати комплексному аналізу.

Що стосується досліджень електоральної поведінки на вітчизняних теренах, то ця тема для українських дослідників є відносно новою. О. Вишняк зазначив, що до кінця 80-х рр. ХХ ст. теоретичні та прикладні дослідження електорату були відсутніми не лише через політико-ідеологічні міркування, а й через відсутність самого об'єкта таких досліджень – вільних демократичних виборів, а отже і альтернативи при голосуванні для виборців. За ситуації коли явка на виборчих дільницях складала 99,9%, і стільки ж підтримували на виборах єдиних партійних безальтернативних кандидатів, то спрогнозувати результати так званого «волевиявлення» міг будь-хто, без спеціалізованих навиків чи знань.

У транзитивних суспільствах, де відбуваються соціально-економічні зміни, політичні та ціннісні трансформації можна спостерігати високу політичну активність громадян, або ж навпаки глибоку апатію. Останню називають абсентеїзмом, і визначають його, як нехтування людьми своїми політичними правами, а в першу чергу ухилення від участі у виборах. Є багато причин чому люди відмовляються голосувати. В залежності від мотивів виділяють такі форми абсентеїзму, як політичний, економічний, соціальний, аполітичний. Основним мотивом відмови голосувати на виборах при політичному абсентеїзмі є розчарування людини у всіх кандидатах (чи партіях) їх програмах. Таким чином виборець намагається висловити їм свій протест, адже вони не відповідають на його потреби. Також за даної ситуації виборець може не вірити у чесність проведення виборів. При економічному та соціальному абсентеїзмі індивід висловлює протест складній економічній чи соціальній ситуації, яка склалась в країні. Він не вірить, що ймовірні кандидати чи політичні сили зможуть виправити поточний стан речей. Аполітичний абсентеїзм полягає в тому, що людина

просто не цікавиться політичним життям взагалі і в неї відсутній інтерес зокрема до виборів. Як бачимо, політичний, соціальний та економічний абсентеїзм поєднує зневіра електорату, що негативно проявляється на явці в день виборів [шведа, с. 82].

Отже, можемо зробити висновок, що електоральна поведінка – це складне та багатофакторне явище, яке потребує ретельного дослідження. В площині політичної системи вона займає одну з ключових позицій, адже виступає наймасовішим видом політичної участі громадян. В умовах перехідного суспільства електоральна поведінка має доволі хаотичний та непередбачуваний характер, тому некритичне перенесення теоретичних та практичних моделей електорального процесу розроблених дослідниками на основі західних суспільств не будуть коректними в даному контексті.

1.3. Основні підходи до вивчення моделей електоральної поведінки

Аналіз сутності електоральної поведінки, у тому числі висловлені думки про її багатофакторність, складність, неможливість вичерпного теоретичного пояснення того, як, яким чином і чому люди голосують на виборах так чи інакше, зумовлює необхідність ретельного аналізу проблематики моделей електоральної поведінки. Зародження електоральної соціології пов'язують з ім'ям французького вченого А. Зігфріда, який у роботі — «Політична картина Західної Франції у період Третьої Республіки» (1913 р.) запропонував першу аналітичну модель електоральної поведінки. Вчений, ретельно аналізуючи статистичні дані, порівнював географічні, економічні, соціокультурні чинники та те, як вони впливали на результати виборів. Він стверджував, що поведінка виборців залежить від трьох морфологічних факторів, а саме: характеру ландшафту, типу поселення, режиму власності.

На думку вітчизняного дослідника О. Вишняка, у сучасній американській і західноєвропейській соціології склалися три основні теорії електоральної поведінки, їх ще називають класичними [вишняк, с. 153]. Впродовж тривалого періоду часу основною була соціологічна теорія, яка використовувалась в роботах, що досліджували феномен виборів. Її основоположниками стала група американських вчених під керівництвом П. Лазерсфельда в Колумбійському університеті в 40-х рр. ХХ століття. Основний висновок даної теорії полягає в тому, що електоральний вибір індивіда тісно пов'язаний із соціальною стратифікацією та визначеними соціальними групами.

Вчені Колумбійського університету показали, що соціальні умови та характеристики формують коло інтересів та преференцій індивіда, які в свою чергу і визначають політичні вподобання. Однак на нашу думку, було б помилково вважати політичні вподобання неухильно залежними від соціально-економічного середовища, адже політика, хоч і тісно пов'язана з цими сферами, та все ж існує відносно незалежно. Свій подальший розвиток

соціологічна теорія отримала в дослідженнях С. Ліпсета і Ст. Роккана. Електоральну поведінку вони досліджували в рамках теорії соціальних розколів. Її основні положення були викладені у монографії «Партійні системи і переваги виборців». Автори роблять акцент на системі розколів, яка існувала в західних демократіях.

Вслід за соціологічною теорією, з'явилась соціально-психологічна теорія, або теорія партійної ідентифікації. Соціологія виборів переросла в психологію виборів. Основоположниками даної теорії стали дослідники Мічиганського університету А. Кемпбел, Дж. Гурін, У. Міллер, та інші. Перша робота в цьому напрямку мала назву «Виборець приймає рішення», більш фундаментальний виклад теорія знайшла у дослідженні «Американський виборець» 1960 р. Вчені мічиганської школи заявили, що електоральний вибір особи визначається взаємодією трьох установок. Основна – це партійна ідентифікація. Дві інші швидкоплинні характеристики це ставлення до поточних подій та до даного кандидата.

Таким чином, соціально психологічний підхід привів до гуманізації дослідження електоральної поведінки. Західні дослідники наблизились до кращого розуміння електоральної поведінки, як складного феномену, виток якого варто шукати не тільки в соціально-класових антагонізмах, а й в особливостях індивідуального розвитку людини. Електоральна поведінка почала розглядатись як ретранслятор політичних цінностей та ідеалів наступним поколінням. У другій половині ХХ століття почала розвиватись теорія раціонального вибору. Основоположником цього напрямку вважається Е. Даунс, чия класична праця – «Економічна теорія демократії» з'явилася у 1957 р. Також її adeptами були Дж. Беккер, Дж. Баченен, Дж. Колеман та інші. Вона містить принципи неокласичних економічних теорій, а згодом набула поширення у вигляді концепцій політичного маркетингу. Згідно з основними постулатами теорії раціонального вибору виборець розглядається, як індивід, який керується егоїстичними мотивами та прагне досягнення власних цілей. Він зіставляє отриманий ним результат і витрати

та намагається максимізувати власну вигоду. Виборець перетворюється на споживача, який «купує» кандидата, як і будь-який інший товар на ринку. Такий виборець володіє певним обсягом знань політичної теорії, умінням орієнтуватися у політичній ситуації в країні чи регіоні, має певні здібності до аналізу політичної інформації і раціонального зважування цілей і коштів, тобто здатний виважено приймати рішення при голосуванні.

Дослідниця О. Мелешкіна, аналізуючи концепцію раціонального вибору, робить наступні висновки. Економічні трансформації впливають на майже третину змін, що відбуваються в електоральній поведінці. Загалом виборці реагують на незначну частину макроекономічних показників таких, як інфляція, рівень безробіття, та інше. З точки хору часового виміру, горизонти виборця не є надто широкими, основною мірою вони більше орієнтуються та реагують на минуле, ніж очікують якихось зрушень у майбутньому. Значно більшою мірою виборці реагують на негативні зміни, ніж на позитивні. Виходячи з цього дослідниця описує два типи голосування. Це «егоцентричне – соціотропне» та «ретроспективне – перспективне». Перший вид передбачає, що виборець робить свій вибір з оцінки економічного становища країни. Соціотропне голосування відбувається виходячи із розгляду економіки та результатів її голосування в цілому. Виборець під час голосування вважає, що влада несе відповідальність за економічну ситуацію. При ретроспективному голосуванні для виборця стає важливішою оцінка діяльності минулої влади, при перспективному – орієнтація на позитивні очікування від функціонування майбутнього обраного органу влади [мелешкіна, с.51].

Узагальнену модель електоральної поведінки, яка поєднує компоненти класичних моделей називають когнітивною моделлю. В ній фактори, які впливають на електоральні преференції представлені цілим рядом показників. Серед них: вік, стать виборця, освіта батьків, електоральні преференції батьків в юнацькому періоді виборця, традиції родини, тип зайнятості, освіта, соціальний статус виборця; поточні події в економічній

сфері, соціальні зміни, вплив джерел отримання інформації; членство в різних громадських організаціях, вплив партнера, друзів, місце політики в колі інтересів виборця; сприйняття виборцем минулого і бачення майбутнього, партійна ідентифікація, та інше [мельниченко, с. 73]. Дана система, хоча й охоплює широкий спектр чинників, все таки буде значно різнитись в країнах з різною організацією політичних систем.

Навряд чи можна говорити про серйозне значення чинника як наявність електоральних переваг, що сформувались в юнацький вік в Україні, адже інститут вільних демократичних виборів тут сформувався відносно недавно. На думку російського науковця Ф. Ільєсова електоральна поведінка це одна з форм колективної поведінки, і вона може визначатись як сукупність групових уявлень, настроїв, дії, направлених на вибір лідера, партії, або певного соціального порядку [Ільєсов]. В даному контексті варто згадати про таке явище, як «соціальний рефлекс». Під ним розуміють спонтанну, слабо контрольовану соціально поведінкову реакцію на визначені суспільні обставини. Такі соціальні рефлекси поділяються на безумовні (які закладені генетично), та умовні, саме вони формуються в результаті соціалізації людини. Значна частина колективної соціальної поведінки регулюється саме соціальними рефлексами. Для «запуску» безумовних рефлексів існують певні стимули, які називають релізерами. Тому можна говорити про релізери, які «запускають» електоральну поведінку. Ф. Ільєсов вважає, що можна виділити три детермінації електоральної поведінки. Перша – це спрацьовує рефлекс субдомінування (результат – визнання виборцем права кандидата на лідерство як таке). Друга – спрацьовує рефлекс групової (стадної) поведінки (результат – виборець ідентифікує себе з групою, яку очолює кандидат). Третя – спрацьовує рефлекс проходження. Тому дослідник робить висновок, що електоральна поведінка с своїй основі рефлекторна, тому по суті є ірраціональною [ільєсов, с.17].

Кінець ХХ століття характеризується виникненням так званих маніпулятивних теорій електоральної поведінки. Їх сутність полягає в тому, що засоби масової комунікації сприяють тому, що виборець діє все менш раціонально. Він піддається маніпулятивним технологіям, і як наслідок обирає кандидата чи партію керуючись нав'язаними штучно створеними образами. На відміну від більш традиційних теорій, маніпулятивна не лише дає пояснення мотивам поведінки виборців, а й говорить про можливі корекції та зміни електоральної поведінки через спеціально розроблені технології. Велике значення тут відіграють реклама, агітація, пропаганда, які є елементами політичного маркетингу.

В. Полторак підкреслив, що на сьогодні маркетинговий підхід в політиці це реальність, нова комплексна методологія політичної соціології, яка виникла й розвивається на — перетині політології, соціології, економіки, психології та ряду інших наук, та одночасно є практикою організації політичних паблік релейшнз, які формують політичну поведінку населення [полторак, с. 71]. Відомо, що вперше в науковому плані ідею маркетингового підходу до регулювання політичної (у першу чергу, електоральної) поведінки індивідів сформулював відомий французький соціолог і політолог П. Бурдьє. Він писав, що центральне поняття соціології політики – політичне поле, тобто місце, де в конкурентній боротьбі між агентами, що виявляються в неї залученими, народжується політична продукція, проблеми, програми, аналізи, коментарі, концепції, події, з яких і повинні вибирати звичайні громадяни, поставлені в становище споживачів і чим більше ризикують залишитися ні з чим, чим більш віддалені вони від місця виробництва [бурдьє, с. 182]. Постмодерністські течії в електоральних дослідженнях дають доволі критичну оцінку традиційним теоріям, але водночас власної теоретичної моделі не пропонують. Дослідники вважають, що сучасна електоральна культура є хаотичною та носить спонтанний характер, тому спрогнозувати поведінку виборця стає дедалі складніше.

Таким чином, якщо коротко підсумувати розглянуті теоретичні концепції пояснення електоральної поведінки, то можна виділити шість моделей, які на сьогодні розглядаються як основні. Зокрема це:

- соціально-демографічна модель пояснює електоральну поведінку з погляду впливу на електоральний вибір різних соціально-демографічних факторів: статі, віку, освіти, регіону проживання і ряду подібних;

- статусна або, іншими словами, соціологічна модель передбачає врахування поділу електорату на різні соціальні групи. Це можуть бути групи класові, національні й інші. При цьому передбачається, що електоральний вибір людини залежить від того, до якої саме соціальної групи він належить;

- соціально-психологічна модель виходить з пояснення електоральної поведінки виборця з наявних у нього переконань і переваг, що могли складатися протягом багатьох років, іноді з дитинства;

- модель партійно-політичної ідентифікації, що багато в чому корелює з описаною вище (подібні ідентифікації можуть виходити зі сформованих в особистості переконань протягом усього життєвого шляху її функціонування), однак багато в чому поведінка виборця в цьому випадку виходить з визначених ідеології, цінностей, не тільки закладених з дитячого віку, а й тих, що складаються під впливом пропаганди, через підтримку індивідом програмних положень різних партій;

- модель раціонального вибору, що має у своїй основі теорію М. Вебера, передбачає, що у своїй діяльності суб'єкт (у тому числі виборець) діє в політичній сфері раціонально. Один з основоположників цієї теорії Е. Даунс вважає, що теорія виявляється таким способом: громадянин голосує за ту політичну партію, яка, на його погляд, буде для нього найбільш корисною порівняно з іншими;

- модель економічного голосування фактично є різновидом моделі раціонального вибору, виборці, базуючись на подібному раціональному виборі, виходять з того, як оцінюється діяльність тієї чи іншої політичної

сили, якій належала влада протягом періоду, коли ця влада реалізовувалася. Залежно від цього й приймається рішення. Очевидно, що характер голосування залежить від ряду умов. Це ще раз підтверджує, що електоральна поведінка – явище багатофакторне, як потребує розгляду з різних позицій [черкашин].

Класичні теорії пояснення електорального вибору засновуються на емпіричних даних отриманих на основі країн з високорозвиненою політичною культурою та відносно стабільними політичними системами. Тому вони не завжди можуть пояснити електоральні процеси, які відбуваються в суспільствах, що трансформуються, зокрема в Україні. Для коректного аналізу в даному випадку потрібно враховувати місцеву специфіку.

РОЗДІЛ II. ОСНОВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ВИБОРУ НАСЕЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

2.1. Електоральна диференціація території України

Територіальний аспект вже багато років проходить червоною ниткою не тільки у період виборів, а й стосовно інших сторін суспільного розвитку. Врахування особливостей поляризації поглядів у різних регіонах, на нашу думку, має дуже важливе значення у питаннях стабільного функціонування країни. Ігнорування даного аспекту може привести до непередбачуваних, а іноді невідворотних наслідків. Тому ми вважаємо за потрібне зупинись на ньому детальніше, однак саме з точки зору

голосування виборців, не вдаючись в детальні історичні обґрунтування даної ситуації. Питання територіального розподілу електорату досліджувалось в рамках «екологічного підходу», його родоначальником став А. Зігфрід, який здійснив першу спробу дослідити поведінку та вподобання виборців з позиції детермінант навколишнього середовища.

Сьогодні існує окремий напрям політико-географічних досліджень, який вивчає територіальну специфіку поведінки виборців. Він має назву «електоральна географія», або «географія виборів». Спочатку цей напрям набув значної популярності в країнах Заходу, а потім став активно використовуватись і на теренах пострадянських країн. Дослідження відбуваються на перетині таких наук, як соціологія, політологія, географія, історія, інші. Особливістю даного підходу є те, що предметом аналізу тут виступає вже здійснена поведінка виборців, порівняння її результатів. Метою електоральної географії є не лише показати територіальні відмінності в політичних смаках, а пояснити їх причини та чинники [електоральна географія].

Інтерес до геоструктури електоральної поведінки носить неоднозначний характер, адже відчутна тенденція до політичної

регіоналізації України нашою є дослідників на збільшення, зменшення, а іноді взагалі заперечення фактору регіональних моделей електоральної поведінки. Вперше регіональний характер голосування українських виборців почав проявлятися ще на парламентських виборах 1998 року, але остаточно чіткості він набув на виборах Президента 2004 року, а вибори Верховної Ради 2006 року остаточно проілюстрували дану тенденцію [сав'як].

Крім цього варто зазначити також характерний поселенський характер електоральної поведінки, коли є відмінності у голосуванні «села» і «міста». Регіональні особливості голосування розглядав український науковець С. Білоусов. Він виділив дві групи особливостей даного феномену. Це об'єктивні особливості самих регіонів, а також важливість регіонального фактору в системі електоральних орієнтацій виборців. Власне до уваги слід брати такі відмінності регіонів:

- за природно-кліматичним і сировинним ресурсом;
- за співвідношенням частки промислового і сільськогосподарського виробництва;
- за рівнем соціально-економічного розвитку;
- за кількістю, щільністю, демографічним і соціально-професійним складом населення;
- за розподілом населення за типами населених пунктів;
- за рівнем зайнятості населення; за етнічним складом населення;
- за наявністю і дієвістю політичних партій і рухів, профспілкових об'єднань, релігійних об'єднань різних конфесій;
- за політичними орієнтаціями і рівнем соціально-політичної активності різних груп населення [білоусов].

Дослідник провів аналіз результатів виборів, та дійшов висновку, що вищезазначені розбіжності мають вплив на:

- Електоральну активність населення. Зі збільшенням частки сільського населення в регіонах, збільшується рівень електоральної

активності. Однак у селах, що є наближеними до мегаполісів, активність нижча ніж у більш віддалених регіонах.

- Діапазон політичного вибору. Тут варто виділити два аспекти. По перше – кількість політичних партій, які потрапляють в поле зору електорату. Чим більше регіон урбанізований, чим більше різноманітна його соціально-професійна структура, тим більше політичних сил мають отримати голоси виборців. Разом з цим, регіони які історично менше перебували під владою Радянського Союзу, мають тенденцію до більшого спрямування в бік правих політичних сил, які сповідують західні орієнтації та національні ідеї. В той же час, регіони, що були в складі СРСР із самого початку його існування більш схильні до підтримки лівих партій, що сповідують зближення з Росією.

- Персоналізацію електорального вибору населення. Мається на увазі, що в сільських поселеннях, а також в регіонах компактного проживання національних меншин, фактор особистості лідера партії, або особистості кандидата по мажоритарному округу, відіграє значно більшу роль ніж в урбанізованих промислових регіонах, де більшу вагу має фактор політичної програми.

- На рівень економічного сепаратизму в електоральних орієнтаціях населення регіонів-донорів. Виявляється це й у спробах протиставлення «багатих» і «бідних» регіонів і Києва [білоусов, с. 12-13].

Останнім часом ми, на жаль, стали свідками не тільки економічного сепаратизму, але й сепаратизму етнокультурного та національного, що тільки підсилив регіональні розбіжності населення. Повертаючись до регіональної диференціації електорату, варто згадати аналіз зроблений О. Вишняком на основі парламентських та президентських виборів 1994-2006 років. Автор виділив п'ять типів політичних регіонів, які базувались на критеріях національно-демократичної, проросійської, та невизначеної ідентифікації кандидатів та партій. Відповідно це були Центральна та

Західна Україна, Північний Схід та Кіровоградська область, Донбас, Крим та інші південно-східні області [вишняков, с.334].

Інший український дослідник А. Черкашин говорить, що електоральна диференціація території України засновується на підтримці виборцями «прозахідних» чи «євразійських» політичних сил. В залежності від ступеня їх популярності він виділяє 7 регіонів: Галичина, Волинь, Закарпаття, Центр-Захід, Центр-Схід, індустріальні області Сходу і Півдня, Донбас і Крим [черкашин, с. 2].

Однак найбільш драматичний та суперечний електоральний (і не тільки) поділ території України, який спекулятивно експлуатується в політичній риториці, є поділ на Західний та Східний полюси. Власне він зумовлений багатьма чинниками, як короткострокового, так і довгострокового історичного характеру. Наприклад, різне історичне минуле, питання мови, діаметрально протилежні позиції геополітичного спрямування, конфесійні розбіжності, ціннісні орієнтири та інше. Слід також зазначити, що деякі регіональні особливості, ідентичності виникли ще до сформування держави. Але ми не будемо зупинятись на історичному аспекті даного питання детально. Саме геополітичне розташування України призводить до розходжень думок між регіонами з приводу тих чи інших питань. Водночас в контексті поляризації думок на «захід» та «схід», важливе місце посідають центральні регіони. Саме вони є більш гнучкими у своїх поглядах, існує помітна тенденція боротьби між політиками за сфери впливу в Центрі.

Основою ідеологічних та ціннісних розходжень між Заходом та Сходом протягом років незалежності України виступало питання самоідентифікації, мови а також проблема зовнішньополітичних векторів. Доктор соціологічних наук О. Стегній провів моніторинг геополітичних пріоритетів українці з 1994 по 2012 рр. Результати його досліджень ще раз продемонстрували, що пріоритетність зміцнення східнослов'янського блоку знаходить максимальну підтримку серед мешканців Сходу і Півдня. Також

до прихильників даного вектору розвитку автор відносить респондентів, які ідентифікують себе з радянським народом. В той час респонденти західних регіонів більше схиляються до підтримки розширення зв'язків із розвиненими країнами Заходу, також до таких відносяться люди, які вважають пріоритетним опиратись на власні сили, та ті, хто має космополітичну ідентичність. Респонденти, що представляють центральний регіон балансують між двома вищезгаданими зовнішньополітичними напрямками. Також дослідник стверджує, що мова є чітким маркером підтримки певних зовнішньополітичних орієнтацій населення [стегній, С. 11-18].

Будуючи власні програми та кампанії базуючись на цих розходженнях, партії, чи кандидати позиціонували себе, як захисників інтересів того чи іншого регіону. Суперечки у вищих ешелонах влади, постійні протистояння «лівих» – «правих», невизначеність напрямку розвитку країни тільки підсилює з кожним роком цей розкол.

На жаль, за умов взаємовиключеності політичних орієнтирів, цілковита інтеграція країни в одному напрямку практично не можлива. Тому регіональна специфіка електоральних симпатій має обов'язково братись до уваги при розробці регіональних стратегій розвитку та консолідації країни. Як зазначає О. Жарська довгострокова невизначеність геополітичного курсу глобалістичні тенденції у розвитку економіки та комунікацій на світовому рівні ставлять перед Україною завдання, які без наявності консолідованого суспільства виконати неможливо. Знаходячись на роздоріжжі між Заходом та Сходом, в умовах посилення потенціалів сусідніх країн, Україна може і надалі залишатись транзитною зоною [жарська].

2.2. Ключові тенденції факторів політичних орієнтацій молоді України

Як відомо Україна належить до держав, які відзначаються перехідним і трансформаційним характером. Кінцевою метою даних процесів розвитку є становлення демократичної держави з дотриманням правових принципів, формуванням справжнього народовладдя та належної політичної культури. З часів здобуття незалежності система виборів зазнавала різноманітних трансформацій, та досі остаточно не сформувалась. Свій розвиток досі проходять політичні інституції. Численні електоральні інформаційні потоки, масовість виборчих кампаній, надзвичайна увага до виборів з боку ЗМІ спонукають науковців шукати пояснення електоральних преференцій. Тому спробуємо узагальнити основні ідеї вітчизняних науковців, які досліджували електоральну поведінку українських виборців, та окреслити знайдені тенденції.

Молодь є динамічною складовою сучасного українського суспільства. Молодим людям належить реалізовувати започатковані в нашій державі реформи та розвинути їх до рівня системних соціально-економічних перетворень. Тому держава, визначаючи шляхи становлення і розвитку суспільства, орієнтується передовсім на молодь, чий потенціал і знання можуть стати запорукою прогресивного розвитку держави. Адже взаємини держави і молодого покоління не тільки віддзеркалюють труднощі та суперечності перехідного періоду нашої країни, а й впливають на перебіг соціально-економічних та політичних перетворень [чернецький, с. 26].

Значну роль у політичному житті відіграє молодь як найбільш мобільна соціальна група, яка схильна до інновацій. У політичній сфері саме вона здійснює значну підтримку новообраного політичного курсу, сприймаючи західні демократичні цінності з урахуванням власних національно унікальних традицій, виступаючи не лише об'єктом, але й

активним суб'єктом нової політики. Сучасний дослідник Ю. Терещенко виокремлює наступні якості української молоді:

- економічна незалежність, ініціативність, активність, самостійна творчість, пов'язана з організацією нової справи і постійною кількістю можливостей докласти власні зусилля;

- зацікавленість в особистій приналежності до політичних свобод, розвиненість правової і моральної відповідальності;

- рельєфно оформлена світоглядно-екологічна орієнтація;

- національно зорієнтована свідомість, для якої рідна мова і культура народу є засобом національної самоідентифікації.

Сучасні молоді люди зростають під впливом перебудови не тільки суспільства, але й свідомості попереднього покоління, їхніх батьків. Наразі ідейно-політична зрілість свідомості та культури молоді, а, насамперед, студентської молоді, перебуває на суперечливому етапі становлення, формування нових політико-ціннісних орієнтирів, переконань і соціально-політичних почуттів, установок на вироблення політичної компетентності, а також розуміння того, що розвиток усіх сфер життя України рухається в неправильному напрямку. Відбувається переоцінка суспільних та культурних цінностей громадянами. На першому плані, як і раніше, найбільшими цінностями виступають демократія та суверенітет. Проте низка чинників сформували негативне ставлення до державно-владних структур та громадсько-політичних організацій. Серед них: невдоволеність громадян України умовами свого життя, майнове розшарування суспільства, нестабільна економіко-політична ситуація в державі, низький рівень політичної культури молоді тощо [білоус, с. 32].

Норми і стандарти поведінки та життєві орієнтири, які державні органи на словах намагаються прищепити молоді – підтримка злагоди в суспільстві, реалізація економічних реформ, співпраця з конструктивними політичними силами і громадськими формуваннями, розвиток у молоді почуття відповідальності за суспільні справи, почуття патріотизму тощо, –

нерідко не лише не відповідають потребам та інтересам молодих людей, але й викликають побоювання у тих, хто декларує подібні цінності. Насправді ж, молодих людей зближує не довгий перелік власних проблем у заформалізованих партійних програмах, а толерантність у вирішенні спірних питань, прагнення очистити українську політику від демагогії, зрадництва, подвійних стандартів та відвертих фальсифікацій, притаманних політикам. Слід зазначити, що «демократичному світогляду молоді притаманна двоїстість. Більшість визначає необхідність вільного вибору, відкидає обмеження з боку держави. Молоді люди цінують такі демократичні цінності як свобода, незалежність, справедливість, та не бажають контролю з боку держави за особистим життям. Зворотнім боком цього процесу є криза ідентичності, в якій знижується роль колективістських начал, наростає атомізація особистості у суспільстві без достатніх соціально-психологічних компенсаційних механізмів, що веде до поглиблення відчуження людей один від одного [Головатий, с. 25].

Проблеми молоді сьогодні досить актуальні для нашого суспільства, що в першу чергу обумовлено тим, що політична активність молоді зараз – як індикатор процесів, що відбуваються в суспільстві. Зараз молодь в нашій країні – це величезна, і найголовніше, зростаюча сила. Молодь надає динаміку розвитку країни, є авангардом і локомотивом позитивних змін у суспільстві. Хоча є й прямо протилежна думка. Однак на політичному рівні молодих людей розглядають не більше ніж електоральний ресурс. Дана ситуація багато в чому обумовлена тим, що сама молодь проявляє недостатню активність в артикуляції і вирішенні своїх проблем. Молоде покоління Україні становить близько третини населення країни. При цьому дана категорія людей – не просто значна частина електорату. Молодь є найбільш активна, і радикальна частина суспільства. У рамках цієї соціальної групи сконцентрована колосальна потенційна енергія. Необхідно відзначити, що за роки незалежності України її молодь виросла не лише кількісно, але й дуже змінилася якісно. Нині молоді люди стали більш

самостійними, намагаються бути незалежними ні від кого, а покладатися на свої власні сили.

До кола важливих, набутих за роки незалежності України якостей молоді необхідно віднести її здатність більш вільно, ніж люди середнього й похилого віку, висловлювати свої думки з політичних питань, не побоюючись за особисту свободу, усвідомлення нею можливості критики і демократичного контролю рішень владних структур. Звичайно, молоді це було притаманним завжди. Проте в нинішнього покоління молодих людей України це особливо яскраво виражено. Сьогодні можна спостерігати факти, коли в періоди загострення політичних протиріч молодь перебуває в епіцентрі боротьби, активно підтримує представників радикальних політичних сил, загалом становить найактивніший їх елемент. Але аналіз виборчих кампаній показує, що саме молодь поводить себе як один з найпасивніших суб'єктів виборчого процесу. Низька виборча активність молоді негативно впливає на процес утвердження в політичному житті країни необхідних, особливо в умовах перехідних суспільств, інновацій. Недостатня політична активність молоді у традиційних легітимних формах є чи не одним з найголовніших бар'єрів на шляху реформ в політичній сфері. Характерним є також показник значної частки молоді, яка є ідеологічно дезорієнтованою. Однією з важливих причин такого становища є недостатній рівень уявлень молодих людей про існування різноманітних ідеологічних доктрин, про їх зміст, історію та завдання [каретна, с. 214-215].

Отже, спостерігається досить суперечлива ситуація. З одного боку, високий інтерес до політичних подій та явищ у суспільстві, висока електоральна активність. З іншого – дуже низькі показники реальної політичної участі та представленості політичного ціннісного рівня в структурі свідомості сучасної молоді. Характерною особливістю сучасної політичної свідомості молоді є поліцентризм її політичних уподобань. Загалом нинішній рівень політичної свідомості української молоді є ще

досить низьким, що негативно позначається і на рівні її політичної активності.

Рівні політичної активності та свідомості не завжди збігаються. Молодь може бути політично пасивною не тому, що вона є політично несвідомою, а тому що не підтримує ту чи іншу форму політичного правління, той політичний курс, який не задовольняє її специфічні потреби та інтереси. Але ця пасивність може вмиг змінитися політичною активністю, якщо з'явиться така політична сила, в якій молодь знайде відгук своїм інтересам. Сьогодні для молодих людей в Україні, здавалося б, відкривається все більше можливостей задовольняти свої інтереси та потреби, але одночасно ускладнюються й умови для такої самореалізації. Намагаючись брати повноцінну участь у житті суспільства, молоді люди, з одного боку, намагаються швидше вписатися в існуючий порядок, тобто соціалізуватися, а з іншого боку, виконують роль рушійної сили, є провідниками соціальних змін, економічного розвитку і технічного прогресу. Саме тому, подальший розвиток нашого суспільства пов'язаний з особливостями формування соціально-політичних орієнтацій молоді, політичним вибором і ставленням до влади.

РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ПІД ЧАС АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-МІГРАНТІВ З СЕЛА В МІСТІ

3.1. Визначення методології дослідження

Мета дослідження - визначення чинників які впливають на електоральну поведінку сучасної студенської молоді.

Об'єкт дослідження: студентська молодь 18-22 роки

Предмет дослідження: Чинники, які впливають на політичну активність молоді

Завдання дослідження:

- Виявити основні чинники, які впливають на електоральну поведінку студенської молоді
- Знайти причини низької зацікавленості молоді в політиці;
- Охарактеризувати ставлення сучасної молоді до політики в цілому, до політичних діячів та подій

Гіпотези:

1. Зацікавленість молоді в політичних подіях країни прямо пропорційна резонансності подій та їх освітленості;
2. На електоральну поведінку студентів впливають не ЗМІ, реклама та зовнішні впливи, а близьке оточення індивіда, поширення думок в родині, розмови та обговорення з друзями та колегами.
3. Більша частина студенства відвідує президентські та парламентські вибори України
4. Студентство з більшою цікавістю відстежує політичні події в Україні, чим за її межами

Обґрунтування методу. Згідно з обраною темою, найбільш доцільним є використання кількісних методів збору інформації, а саме анкетування та глибинне інтерв'ю. Такий висновок можна зробити з наступного:

- По-перше, поставлена мета дослідження передбачає отримання інформації від великої кількості респондентів, а саме відповіді на ключові питання, і отримання відкритих відповідей від представника студентської молоді
- По-друге, отримані результати мають бути максимально достовірні та повністю розкриті, адже метою дослідження є аналіз установок і мотивів респондентів, який також залежить від багатьох сторонніх факторів
- По-третє, задля забезпечення об'єктивності, яка є важливою для описових досліджень, отриманні результати мають бути проаналізовані шляхом використання статистичних методів.

У даному дослідженні доцільно використовувати метод онлайн-опитування, тому що:

- По-перше, цей метод є доступним, через свої мінімальні фінансові витрати, уникаючи великих затрат часу та людських ресурсів.
- По-друге, в столітті новітніх технологій студенти – одні з тих, хто найбільше часу проводить у всесвітній Інтернет-мережі, тому метод онлайн-опитування є найбільш доцільним при вивченні студентської аудиторії.
- По-третє, слід згадати й про організаційну гнучкість даного методу, яка виявляється в тому, що респондент самостійно обирає час і місце проходження анкети, знаходиться в звичних для нього умовах.
- Також у стані сьогоденних подій, часу пандемії та карантину зокрема, цей метод є найкращим та найбільш безпечним відповідно до законодавства та для збереження здоров'я інтерв'юера та респондентів. Тим паче, студентство, у свою чергу, є мобільною та відносно автономною соціальною групою з підвищеною адаптованістю до різноманітних соціальних, економічних та політичних змін у суспільстві.

Інструментарієм дослідження виступила онлайн анкета.

3.2 Дослідження адаптації студентів з сільської місцевості та інших міст до нового міста

Для отримання повної картинки для представлення ситуації з політичною зацікавленістю та електоральною поведінкою студентства було створено анкету на __ питань, проаналізовано та висвітлено у Пункті 3.3

Так як ця мета моєї роботи потребує розкриття відповідей на головні питання не лише кількісним методом, а й якісним методом, для цього було проведено 5 глибинних інтерв'ю з представниками різних ВНЗ України. Розмова з кожним індивідом займала до 45-60 хв часу, за які студенти мали змогу представити повністю своє бачення політики, своє ставлення до політиків, політичних виборів, що саме впливає на їхнє рішення та інші важливі питання.

3.3 Результати дослідження

3.3.1 Результати кільсного дослідження

Участь в опитуванні взяли студенти КНУ ім. Т.Шевченка, Києво-Могилянської Академії, КНЕУ ім. В.Гетьмана, КПІ ім. І.Сікорського, НАУ та КнуКІм.

В цілому студентська молодь не можна назвати аполітичною, лише 35% опитаних дійсно цікавляться політикою, у той час як 48% цікавляться лише самими визначними подіями та моментами в політичному житті країни (особливо визначили – отримання безвізу, підписання декількох частин асоціації з ЄС, конфлікт на сході України тощо) та 17% молоді взагалі не цікавиться політичними темами.

Гіпотеза 1 підтвердилась. Чим більш резонансна подія – тим більше ймовірність, що студент нею зацікавиться або прийме безпосередню участь в політичних діях. Для прикладу було взято початок Революції Гідності, а саме акції протесту на початку грудня 2013. 86% опитаних відповіли, що цікавилися тодішніми подіями через соц мережі, у стрічці новин та інших ресурсах. Тобто ми можемо говорити про те, що у разі виникнення в Україні масштабних політичних подій – молодь, як окрема група, буде однією з найактивніших та найбільш зацікавлених когорт в країні.

Гіпотеза 2 також підтвердилась, навіть з більш переконливим результатом ніж у першій гіпотезі. Лише 12% респондентів звертають увагу на зовнішню рекламу, прислухуються до неї, читають програми кандидатів тощо. 72% респонденти обирають свій вибір при розмові з рідними, з друзями та колегами. Саме близькі люди стають рушієм вибору певного кандидата. Тобто вибір цей залежить напряду не від об'єктивних причин, а від суб'єктивних думок інших людей, які безперешкодно навіюються респонденту.

Гіпотеза 3 не підтвердилась, хоча була близькою до підтвердження: 47% респондентів заявили що відвідують президентські та парламентські вибори. У свою чергу президентські вибори користуються більшою популярністю ніж парламентські (основні тези щодо цього питання – див. Розділ 3.3.2) У порівнянні з екзит полем 2019 року, кількість молоді на виборах 2019 року перевищує кількість виборів 2014 року у 1.4 рази. Тут є логічним поясненням те, що кількість людей свідомих які пережили на собі та бачили власними очами події 2014-2018 року досягли 18 річного віку. Посилення національної ідентифікації, рівень патріотизму значно вплинув на бажання молодих людей висловити свою політичну думку на виборах 2019 року.

4 гіпотеза підтвердилась, але не з однозначним результатом. 55% опитаних відповіли що слідкують більше за українськими політичними подіями, 31% більше слідкують за іноземними (яскравим прикладом

іноземних подій стало загострення між США та Ірану на початку року, загострень відносин між країнами у зв'язку із Covid-19 тощо). 14% не сліdkують взагалі ні за якими подіями. Ваговим внеском за спостереженням іноземних політичних подій стала популярна соціальна мережа Твіттер, саме на цій платформі можна швидше всіх дізнатись самі останні новини світу, думки людей та іншу корисну інформацію. Українці також почали активно використовувати цю мережу, для самоінформування про події світу.

3.3.2 Результати якісного дослідження

Окрім кількісного дослідження, також було проведено 10 глибинних інтерв'ю з студентами ВНЗ м. Києва. В цілому, результати кількісного дослідження, підтвердження та спростування гіпотез збігаються з результатами якісного дослідження. В основному політичний вибір молодь робить не самостійно. У цьому їм допомагають думки батьків, родичів, друзів, також мають місце стереотипи про тих чи інших політиків, загальні тенденції, мода на певних фракцій і тд.

Якщо говорити про політичну активність, то всі респонденти не бачать змісту вступати у юному віці у політичні партії, чого не скажеш про різні громадські організації, лише 4 з 10 респондентів були членами різних організацій, такі як студентські самоврядування, благодійні організації і тд. Також 8 з 10 респондентів відповіли, що і надалі братимуть участь у протестах, якщо дії влади дійсно будуть недопустимими, хоча відчувають певне розчарування після Революції Гідності. Під час інтерв'ю лунали такі думки як: “Не за це помирили молоді люди”, “Ідеал Євромайдану був знищений діями наступної влади”, “Ніяка влада не повинна бути досягнена кров'ю, Я дійсно рада, що режим президента Януковича зкинули, але завелика ціна” та “Я вірю у те, що Майдан могли розігнати дуже скоро, але не стали цього робити, чому?”.

6 з 10 респондентів відводять вибори. По їх словам, президентські вибори більш популярні, адже: “На президентських (виборах) лунають

відомі прізвища, обирають одну людину”, “Ми не знаємо облич тих людей за яких голосуємо на виборах у парламент” та “А для чого знати обличчя, Ми їхні ідеї підтримуємо, а не зачіску чи гарний костюм”

Кількість часу, яке зайняло кожне інтерв'ю – 45-60 хв

Була дотримана повна анонімність

3.4 Вторинне дослідження

У практичній частині своєї роботи я використав вже проведене дослідження проведеного під керівництвом доцента соціальної кафедри ПНУ ім. Стефаника Надії Вітюк, яке публікувалось у Збірнику наукових статей ПНУ ім. Стефаника, випуск 21 та також провів своє дослідження у вигляді глибинного інтерв'ю з 10 студентами різних ВНЗ України. З метою визначення, які політичні установки студентської молоді впливають на їхню політичну активність група соціологів провели емпіричне дослідження, у якому взяли участь 212 студентів різних вищих навчальних закладів віком від 18 до 22 років. До уваги брались форми вияву політичної активності, такі як: електоральна поведінка, членство в політичних партіях та громадських організаціях, участь у політичних акціях тощо, а також думки студентської молоді щодо політики як виду діяльності суспільства, окремих політичних процесів політичної ситуації в країні, політичних лідерів та ін. Для збору емпіричних даних було використано методи анкетування (застосовувалась авторська анкета та інтерв'ю).

У результаті дослідження було з'ясовано, що більша частина студентів характеризуються наявністю політичних інтересів, вони відстежують політичну ситуацію в Україні та світі. Але переважно студентська молодь виявляє зацікавлення політики лише тоді, коли відбуваються події, які набувають резонансного значення (43,8% респондентів заявили про це). Лише 18,4% студентів постійно цікавляться політичними подіями у світі та нашій країні. 28,8% опитаних цікавляться політикою рідко. 8,9% узагалі не проявляють зацікавлення нею, що є свідченням їх політичного відсторонення. Майже половина учасників дослідження (47%) оцінює рівень власної політичної зацікавленості та активності як середній. 23% опитаних указують на високий рівень політичної активності. І нарешті 30% респондентів оцінюють свій рівень політичної активності як низький.

Дослідження форм прояву політичної активності молоді інформує, що наразі більша частина респондентів лише слідкує за політичними новинами, а також бере участь у місцевих та державних виборах. Участь у масових політичних акціях брало 44,8% нинішніх студентів (локальні осередки Євромайдану, основна Революція Гідності, місцеві протести, тощо). Однак наразі лише 27,3% опитаних зауважують, що і далі братимуть участь у політичних заходах. Це свідчить про розчарування студентської молоді в українській владі та політиці. Кожен четвертий студент стверджує, що узагалі не бере ніякої активної участі в політичному житті держави чи свого регіону (26,9%). Тобто, можна спостерігати за занепадом так званої політичної ідеї, яка проголошувалась на Революції Гідності. Адже першими хто вийшов на вулиці столиці в кінці листопада 2013 року були саме студенти, які були не згодні з політичними рішеннями президента Януковича та тогочасного уряду, і саме студентство стало рушійною силою процесу, який призвів до певного переосмислення політики в Україні як такої. Дослідження показало, що станом на 2016 рік, студенти відчувають розчарування у подальших діях наступної влади в Україні. Саме тому, велика частина студентської молоді не буде приймати в ближчий час участі в політичних акціях протесту.

Основними ресурсами отримання студентською молоддю інформації про політичні події в Україні та у світі є - Інтернет (82,1%) і телебачення (переглядають новини 78,8% опитаних, а політичні ток-шоу на телеканалах - 8,5%), значно рідше — преса (31,1%), передвиборчі агітаційні матеріали (19,2%) і радіо (11,8%). Студенти також обговорюють політичні теми у колі сім'ї (43,4% постійно), ведуть політичні дискусії із друзями (34,5%). Можна спостерігати, що значна частина студентства отримує інформацію про політику й політичні події з різних джерел, використовуючи передовсім ЗМІ.

Важливою формою вияву політичної активності є електоральна поведінка. Отримано дані, що 75,3% респондентів беруть участь у

політичних виборах, однак якщо 57,5% приходять на всі вибори (президентські, до Верховної Ради та місцеві), то ще 19,8% беруть участь лише в президентській й парламентській вибори. 5,2% учасників дослідження зізналися, що їхня електоральна поведінка залежить від настрою та рівня власної зайнятості, 17,5% опитаних зазвичай не беруть участі у виборчих процесах, тобто є абсентеїстами. Звертає на себе увагу також те, що із передвиборчою програмою кандидатів у депутати знайомляться тільки 41% студентів-виборців. Це свідчить про те, що велику частку беруть на себе певні уявлення про кандидатів, які складаються під час розмов з близькими, під час отримання новин про того чи іншого кандидата, тощо. У контексті дослідження політичної активності молоді важливим є виявлення мотивації. На відкрите питання анкети «Що Вас особисто спонукає до політичної діяльності?» молодь найчастіше відповідала таким чином: «бажання змінити на краще суспільно-політичну ситуацію у своїй країні», «громадянський обов'язок і почуття відповідальності», «прагнення подолати несправедливість», «небайдужість до відбуваються в нашій державі», «зацікавлення політикою» тощо. Найбільш значущим чинником політичної активності для більшості респондентів стали політичні події в Україні, які відбулись у 2013-2014 роках (Революція Гідності) та 2014 – до цих пір (Агресія РФ на сході України).

Висновки

Студентська молодь відіграє велику роль у становленні політики як сьогоднішньої, так і майбутньої. Саме ці люди, які сьогодні є учасниками виборів та акцій протесту, в недалекому майбутньому можуть прийти до влади та змінити державу та наш побут в цілому дуже сильно. Варто розуміти, що молодь є більш амбіційною, більш рішучою, активнішою групою людей ніж будь хто, хто приймає участь у політичному житті країни та має певні соціально-політичні обов'язання перед суспільством. Молодь є великою групою людей, і хоча лише приблизна половина з них не голосує на парламентських та президентських виборах, але інша половина представляє з себе політично-активних діячів. Головною проблемою є те, що не всі самостійно роблять свій вибір. Грає роль велика суб'єктивність. Йде мова навіть не про прямі рекомендації голосувати за того чи іншого кандидата, а приховане привертання уваги до певного кандидата за допомогою розмов, обговорень, пересказування новин та інші. Навіть той фактор, що студентська молодь є дуже освідченою в технологіях, є постійними користувачами інтернету і є суб'єктами отримання швидкої інформації, ця група молодих людей характеризується недосвідченістю в певних питаннях та виборах, саме тому багато хто з них не протиставляє думку іншим людям, особливо коли ця людина більш старша та досвідченіше, навіть тоді коли його думка повністю протирічить думці молодшої людини. Тому в суспільстві є запит не лише на нові політичні обличчя, а також є запити на молодих лідерів, молодих людей, освідчених, які попри відсутність певного досвіду, довгого життєвого шляху могли б бути корисними для країни з їх ліберально-демократичними поглядами, без старого радянського виховання та без інших багатьох аспектів, які дещо утримують нашу країну від повноцінного розвитку.

Дуже довго, до 2019 року у молодих людей був запит на нові обличчя при владі. Після виборів у парламент в 2019 році до влади прийшли нові, молоді обличчя, можливо з дещо меншим досвідом. Але не варто забувати, що молодь – це неймовірний потенціал, який в майбутньому дійсно може змінити

ситуацію в країні кардинально. Але поки що це є потенційна група людей, які найшвидше, найрізкіше та рішучо відповідають на будь які дії влади, саме ця група людей є певним двигуном всіх великих подій в країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балакірева О. М. Диференціація життєвих шляхів молодого покоління залежно від факторів соціального середовища // Молодь України: стан, проблеми, шляхи розв'язання. – К.: Столиця, 1997. С 19.
2. Бебик В. М., Головатий М. Ф., Ребкало В. А. Політична культура молоді. – К.: А.Л.Д., 1996. С. 85.
3. Біличенко С. Історія та майбутнє електоральної географії України [Електронний ресурс] / С. Біличенко – Режим доступу до ресурсу:
<http://www.pravda.com.ua/articles/2010/03/8/4835789/?attempt=1>.
4. Білоус І. Політична активність молоді: форми вияву та особливості трансформації [Текст] /І. Білоус // Соціальна психологія. – 2007. – № 5. – С. 25 – 34.
5. Білоусов С.А. Об'єктивна основа і суб'єктивні фактори електорального вибору населення в умовах суспільства, що трансформується (на матеріалах Південно-Східного регіону України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.02 / С.А. Білоусов. – Київ., 2002. – 19 с.
6. Богашева Н. Еволюція виборчої системи в Україні [Електронний ресурс] / Н. Богашева, Ю. Ключковський // Вісник Центральної виборчої комісії – Режим доступу до ресурсу:
<http://www.cvk.gov.ua/visnyk/index.php?mID=12>.
7. Богашева Н. Міжнародні стандарти демократичних виборів та законодавство про вибори народних депутатів України / Н. БОГАШЕВА, Ю. Ключковський. // Науково-просвітницький правничий журнал "Вибори та демократія". – 2012. – №2. – С. 29 – 31.

8. Бурдые П. Социология политики / П. Бурдые. – М. : Socio-Logos, 1993. – 336 с.
9. Вишняк О. Політична система України в соціологічному вимірі: динаміка членства в політичних партіях та партійної ідентифікації громадян / О. Вишняк // Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг: у 2-ох т. Том 1. Аналітичні матеріали / О. Вишняк. – Київ, 2011. – (Інститут соціології НАН України). – С. 576.
10. Галактіонова А. В. Фактори впливу на формування політичної культури молоді України, 90-ті рр. ХХ ст. Наукові записки. Том 19. Політичні науки. 2001. С. 73-79.
11. Гедікова Н. П. Політична соціалізація особистості в період демократизації українського суспільства: Автореф. дис. ... канд. наук. Одеса, 1999. С 7.
12. Головатий М. Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення / Головатий М. Ф. – К. : Наукова думка, 2003. – 236 с.
13. Електоральна географія як напрям політичної географії [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://subject.com.ua/geographic/geopolitica/28.html>.
14. Жарська О. В. Європейська ідентичність громадян як чинник формування зовнішньополітичного розвитку України [Електронний ресурс] / О. В. Жарська // СНУ ім. В. Даля. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Polzap_2013_7_38.pdf.
15. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
16. Ильясов Ф. Политический маркетинг. Искусство и наука побеждать на выборах / Ф. Ильясов. – М. : Группа ИМА, 2000. – 200 с.

17. Каретна О. О. Політична активність молоді як чинник становлення незалежності. Актуальні проблеми політики. Випуск 48. 2013. С. 208 –217.
18. Клюєнко Е. О. Політична участь в Україні: новітні риси та стріт-арт форми / Е. О. Клюєнко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. - 2017. - № 1. - С. 4 – 11.
19. Мелешкина Е. В. Политический процесс: основные аспекты и способы анализа / Е. В. Мелешкина. – Москва: ИНФРА-М, 2001. – 304 с.
20. Мелешкина Е. Ю. Формирование партийных предпочтений избирателей в посткоммунистических странах Восточной Европы: основные концепции / Е. Ю. Мелешкина // Выборы в посткоммунистических странах. Проблемно-тематический сборник / Е. Ю. Мелешкина. – Москва, 2000. – С. 184.
21. Мельниченко А. А. Проблеми і перспективи електоральної соціології в Україні / А. А. Мельниченко. // Вісник національного технічного університету України. Київський політехнічний інститут. – 2014. – №1. – С. 73.
22. Пилипенко В. Є. Спеціальні та галузеві соціології : навч. посіб / В. Є. Пилипенко, І. М. Попова, О. І. Вишняк. – Київ: Фоліант, 2007. – 451 с.
23. Полторак В.А. Политический маркетинг : учеб. пособ. / В.А. Полторак. – Днепропетровск : Изд-во ДАУБП, 2001. – 96 с.
24. Соціологія політики : енциклопедичний словник / автор.-упор.: В.А. Полторак, О.В. Петров, А.В. Толстоухов. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2009. – 442 с.
25. Стегній О. Геополітичні пріоритети України: моніторинг громадської думки / О. Стегній // Українське суспільство 1992-2012. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / О.

Стегній. – Київ, 2012. – (Інститут соціології НАН України). – С. 11–18.

26. Черкашин К. В. Електоральна поведінка населення незалежної України в регіональних зрізах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук / Черкашин К. В. – Сімферополь: Тавр. нац. ун-т ім. В.І. Вернадського, 2005. – 19 с.
27. Чернецький О., Ярош Я. Молодь. Політика. Влада. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. – 248 с.
28. Шведа Ю. Р. Вибори та виборчі системи. Європейські стандарти та досвід для утвердження демократії в Україні / Ю. Р. Шведа. – Львів, 2010. – 462 с.
29. Шуст Н. Б. Розвиток громадянсько-політичної активності як закономірність переходу від тоталітаризму до демократії. Одеса, 1993. С 8.

ДОДАТОК 1

Анкета

1. Чи є Ви студентом на момент проходження анкети?

А) Так

Б) Ні (дякуємо за увагу, ваша участь у дослідженні завершена)

2. Ваша стать?

А) Жіноча

Б) Чоловіча

В) Не визначився

3. Ваш факультет / інститут: _____

4. Вкажіть Ваше ставлення до політики?

А) політично активний, вважаю політику важливим аспектом в житті

Б) не політично активний, але все-одно проявляю інтерес до політики

В) не політично активний, вважаю, що політика - безкорисний аспект в житті

Г) важко відповісти

5. Чи вважаєте Ви себе залученим до політичного життя в країні?

А) Так

Б) Скоріше так, ніж ні

В) Скоріше ні, ніж так

Г) Ні

Д) Важко відповісти

6. Як часто ви слідкуєте за політичними подіями, новинами та оновленнями?

- А) Декілька разів на тиждень
- Б) Декілька разів на місяць
- В) Декілька разів на рік
- Г) Не слідкую за політичними новинами (перейдіть на питання №8)

7. Як часто ви слідкуєте за політичними подіями, новинами та оновленнями у світовій політиці у порівнянні з українською?

- А) Слідкую за українською політикою завжди, за іноземною ніколи
- Б) Слідкую за українською політикою дещо більше ніж за іноземною
- В) Слідкую за іноземною політикою дещо більше ніж за українською
- Г) Слідкую за іноземною політикою завжди, за українською ніколи

8. Чи згодні Ви із твердженням, що політика дійсно зацікавлює людину тільки під час резонансних подій?

- А) Так, повністю згоден
- Б) Скоріше згоден, ніж не згоден
- В) Скоріше не згоден, ніж згоден
- Г) Ні, не згоден
- Д) Важко відповісти

9. Чи мали Ви досвід голосування на виборах?

- А) Так
- Б) Ні (перейдіть до питання №10)

10. Які вибори ви відвудвали? (можна обрати декілька варіантів)

- А) Президентські
- Б) Парламентські
- В) Місцеві

11. Чи оточують Вас політично активні люди?

- А) Так
- Б) Ні
- В) Важко відповісти

12. Наскільки часто Ви спілкуєтесь на політичні теми?

- А) Декілька разів на тиждень
- Б) Декілька разів на місяць
- В) Декілька разів на рік
- Г) Не спілкуюсь на політичні теми

13. Звідки Ви найчастіше дізнаєтесь новини про політичні події

- А) Інтернет
- Б) Телебачення
- В) Радіо
- Г) Паперова Преса
- Д) Від друзів, знайомих, родичів та колег

14. Чи згодні Ви із твердженням, що думка оточуючих впливає на людину більше, ніж зовнішня реклама та агітації, при виборі кандидата/ів під час голосування?

- А) Так
- Б) Скоріше так, ніж ні
- В) Скоріше ні, ніж так
- Г) Ні
- Д) Важко відповісти

15. Для чого, на Ваш погляд, потрібно залучати студентську молодь до вивчення політики?

А) Для отримання цінних теоретично-практичних політичних знань і використання їх у соціальному житті

Б) Для загального розвитку

В) Вважаю, що не потрібно